Svenska Akademien

2021

Svenska språket Ordböckernas roll i samhället / Erövra ett nytt språk / Svensklärare om ungas läsning **Svensk litteratur** Läsa tillsammans / Dikter för barn / Visskatt för alla **Internationell litteratur** Big data i Nobelforskning / Prisad nynorsk lyrik / Hotad yttrandefrihet

Att lära sig svenska förändrar människor

Det kan vara både personlighetsförändrande och identitetskritiskt att ta till sig ett nytt språk. Forskaren Katrin Ahlgren och poeten Jila Mossaed har båda närstuderat hur det är att lära sig svenska som vuxen.

SPRÅKFORSKAREN KATRIN AHLGREN har under en tjugoårsperiod återkommande träffat några personer som kommit till Sverige i vuxen ålder. Hon har talat med dem om deras språkliga strategier och attityder i förhållande till deras språkliga repertoarer, vilka består av svenska, dari, persiska, arabiska, tigrinja, amhariska, hindi, urdu, ryska, spanska, franska och engelska.

– När det gäller svenskan redogjorde dessa personer inledningsvis för sina farhågor om att den inte var tillräckligt ”bra” och för hur de ständigt var vaksamma på omgivningens reaktioner när de pratade. De uppskattade att de skulle ”känna sig hemma” i språket inom två, maximalt fem år.

MEN FÖRVÄNTNINGARNA HAR INTE infriats, säger Katrin Ahlgren. Avgörande vändpunkter i deras berättelser om hur de har erövrat språkligt självförtroende har inte framträtt förrän efter tio eller femton år.

– För vissa av dem har känslan av tillhörighet i Sverige under senare år tagit en negativ vändning, då de upplever samhället som alltmer segregerat och har svårt att hitta sociala inkluderande rum. I dag betraktar samtliga språkinlärning som en livslång process, även om den inte upptar lika stor del av deras tillvaro som tidigare.

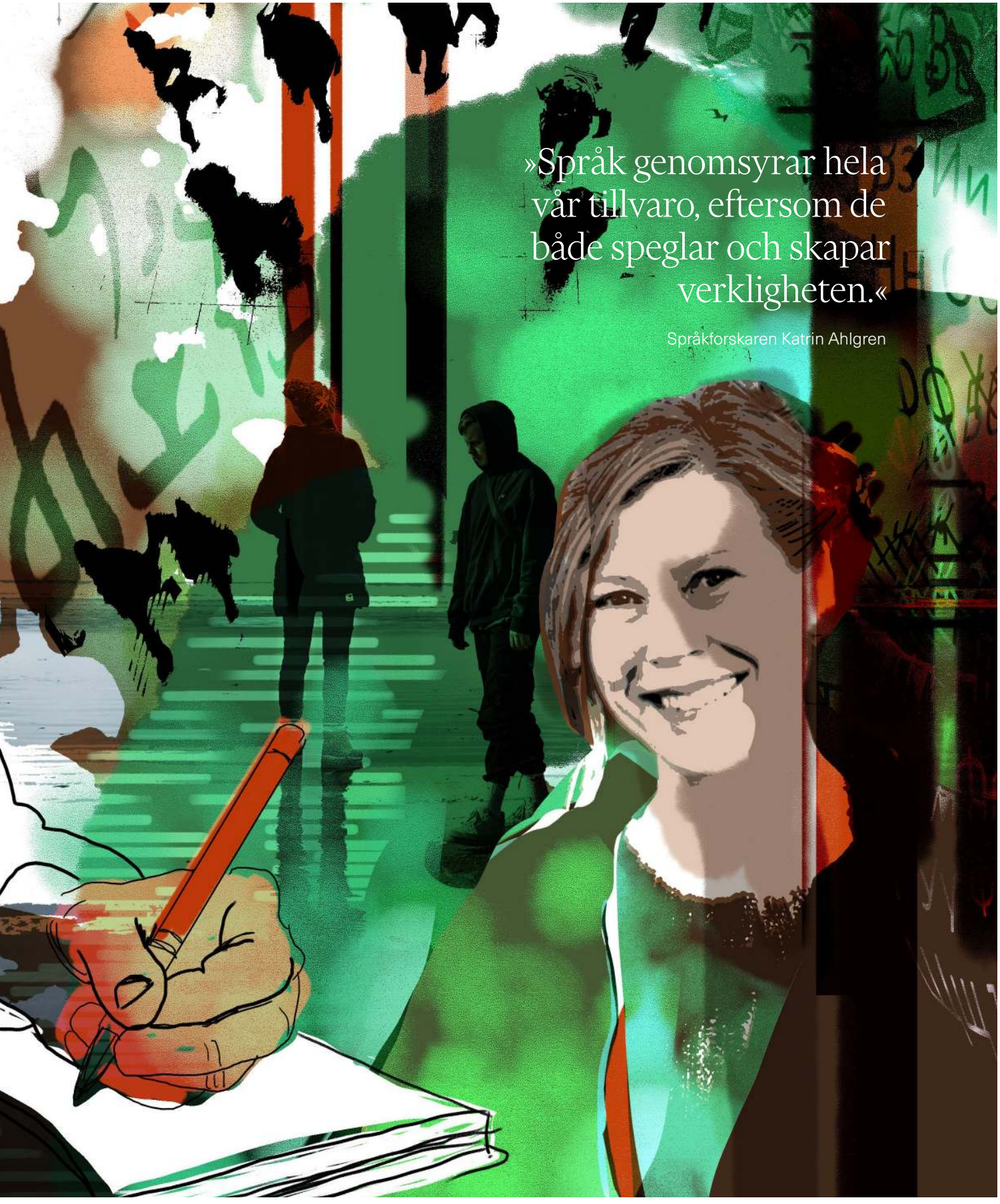
Att tillägna sig ett nytt språk handlar om mycket mer än att lära sig ord, grammatik och uttal. Språkinlärning är en del av en större process som också präglas av tidigare erfarenheter och av omgivningen. Katrin Ahlgren, som är lektor i svenska som andraspråk vid Stockholms universitet och en av årets två Bernadottestipendiater, forskar om andraspråksanvändning, flerspråkighet, och hur attityder till språk är relaterade till ideologiska tendenser i samhället.

– Språk genomsyrar hela vår tillvaro, eftersom de både speglar och skapar verkligheten. Språk är dessutom omgärdade av normer och föreställningar om hur vi ska tala. Vår språkanvändning påverkar följaktligen hur vi ser på oss själva och hur vi uppfattas av andra. Det blir särskilt påtagligt för människor som lever med ett nytt språk i ett nytt land.

ATT BYTA SPRÅK kan upplevas som en personlighetsförskjutning med både vinster och förluster, säger Katrin Ahlgren.

– Språkbyte kan medföra en befrielse från språkliga, sociala och kulturella normer, men det kan också leda till sårbarhet och utsatthet. Levd erfarenhet av språk har känslomässiga och kroppsliga dimensioner.

ILLUSTRATION: JOSEFIN HEROLF

»Språk genomsyrar hela vår tillvaro, eftersom de både speglar och skapar verkligheten.«
Språkforskaren Katrin Ahlgren

Dessutom är den levda språkerfarenheten påverkad av historiska och politiska processer – inte minst när språk diskuteras i relation till migration, fortsätter Katrin Ahlgren.

– Det upplevs ofta som mer neutralt att tala om språk än om ursprung, social klass, ålder, religion och hudfärg. Språk är likväl relaterat till makt och har ett starkt symboliskt värde.

I SIN FORSKNING använder sig Katrin Ahlgren av konstnärligt inspirerade metoder och begrepp från poesins värld. Det gör hon för att förstärka den emotionella närvaron, som hon tyckte gick förlorad när hon transkriberade intervjuerna på ett traditionellt sätt. I stället framhäver hon det talade språkets inneboende poetiska karaktär, det vill säga rytm, omtagningar, oavslutade fraser och tystnader.

– Den metod som jag har utvecklat för att representera deltagarnas berättelser i poetisk form går ut på att jag gör radbrytningar enligt talarnas betoningar och andningspauser. Då bildas verser och de vita partierna som framträder mellan verserna signalerar tystnad, som ger möjlighet för betydelse att klinga ut i känsla.

Metodologiskt har Katrin Ahlgren tagit stöd i egna erfarenheter av att arbeta med dramatisk text, främst som översättare men även som dramaturg. Hon har också inspirerats av den postkoloniala teoretikern och poeten Trinh T. Minh-Ha som strävar efter att undvika att tala om – eller för – de människor hon skildrar, endast tala nära intill.

– Det är oerhört spännande livsberättelser som jag har fått ta del av, där komplexa tidsliga dimensioner – dåtid, nutid och en imaginär framtid – flyter samman. En fördel med poetiskt språk är att det kan belysa sådana aspekter. Dessutom är det mångtydigt och kan återge existentiella erfarenheter och motstridiga känslor, som osäkerhet, skam och frustration, men också glädje, tillfredställelse och stolthet.

KATRIN AHLGREN HAR UNDER längre perioder varit bosatt i Frankrike och lever själv flerspråkigt. För närvarande arbetar hon som gästforskare i Spanien och använder fyra språk i vardagen: svenska, franska, engelska och spanska. Hon beskriver att det uppstår ett slags sorl mellan de olika språken när de bryts och blandas, både när det gäller tankestrukturer och vokabulär. Sådana hybrida aspekter av språkanvändning är vanligt förekommande hos människor som talar flera språk och kan också med fördel illustreras poetiskt, menar hon.

Framför allt är det metaforanvändning som hon har intresserat sig för.

– Dels fungerar metaforer som en kommunikationsstrategi genom att de kan ge uttryck för abstrakta och komplexa tankegångar. Dels kan metaforer förmedla levd erfarenhet, i vissa fall med hjälp av en underliggande humor, som när språkanvändning framställs som en riskfylld vintersport, till exempel att åka skidor i ”svarta pisten”, eller att åka skridskor utan att ”det tar fart”, eftersom det är ”halka på isen”.

METAFORER KAN reflektera tankestrukturer och värderingar och de kan öppna upp nya perspektiv på världen, säger Katrin Ahlgren och exemplifierar med en av de medverkande rösterna i poetisk form:

Allt är bra här
du lever
du andas
och du glömmer
men när du stannar och tänker:
det här är inte mitt land

Jag kan prata
jag hör språket
jag hör orden och förstår
men jag vill inte säga nåt
det är inte för mig

När jag är ensam
det trycker
det trycker i bröstet
som att gå under vatten
ibland känns det så här

Vara främmande är svårt
även om i paradiset

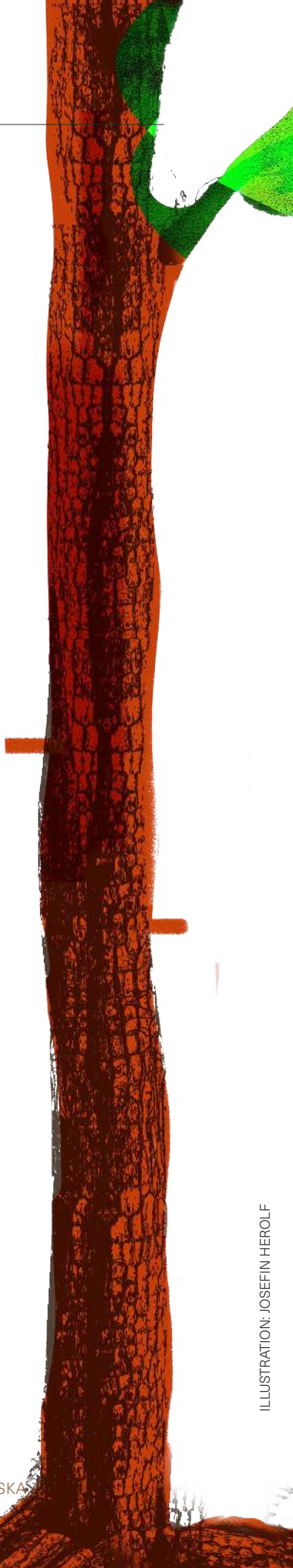

ILLUSTRATION: JOSEFIN HEROLF

»På svenska skriver jag modigare«

När poeten och akademiledamoten Jila Mossaed först mötte det svenska språket tyckte hon inte att det lät särskilt vackert.

– DET VAR VÄLDIGT FRÄMMANDE för mig. Jag var så inne i det persiska språket och mina dikter, och jag tror att det var lite som ett försvar att inte tycka att svenskan var vacker.

Jila Mossaed var en etablerad poet i hemlandet Iran när hon kom till Hagfors i mitten av 1980-talet. Flytten till Sverige var inte frivillig. 1986 fick hon, liksom många andra intellektuella, hastigt lämna sitt land då hennes dikter hade väckt Khomeini-regimens vrede.

När hon först kom till Sverige kunde hon inte ett ord svenska. Det första ord hon lärde sig var ”hej”. I dag är hon en hyllad poet i Sverige, och sedan 2018 sitter hon på stol nummer 15 i Svenska Akademien. Hon har bytt språk, men tycker fortfarande inte att hon är bra på svenska.

– Jag var 38 år när jag kom hit, och kär i mitt gamla språk. Jag hade jättesvårt att lära mig det nya språket. Det jag har lärt mig är med svårighet, tvång och med tid. Det är som att lära sig själv att amma, krypa och gå, och jag fick göra det helt ensam.

DE FÖRSTA TVÅ ÅREN i Sverige trodde hon fortfarande att det snart skulle bli möjligt att återvända till Iran. Hon läste böcker på svenska, men talade mest engelska. Det var först när hon förstod att hon skulle bli kvar i Sverige som Jila Mossaed insåg att hon måste lära sig svenska på riktigt. Hon närmade sig språket på det sätt som är naturligast för en poet och erfaren poesiläsare: via den svenska litteraturen. Hon läste Pär Lagerkvist, Edith Södergran och Gunnar Ekelöf. Så småningom växte ett behov fram av att även skriva egna dikter på det nya språket.

– Det är som en svält. Det skapas ett behov av att hela tiden lära sig mer och att uttrycka sig. Det tog tid, eftersom jag måste byta språk trots att jag älskar det persiska språket. Men jag hade en så stark vilja att berätta om varför jag är här, att vittna om det som hänt mig.

Hon vägrade att använda ordbok när hon skrev de första dikterna. Bara de ord som redan fanns i hennes huvud fick användas.

– Om jag är en bra poet så måste jag kunna skriva en dikt även om jag bara har tio ord.

ELVA ÅR EFTER ATT hon anlänt till Sverige gav Jila Mossaed ut sin första diktsamling på svenska, *Månen och den eviga kon*. Den handlar om flykt och om exil, både den inre och den yttre. Den behandlar också det nya språket, ”isens språk”, som hon skriver i dikten ”Mitt eget språk”, språket som måste erövras bit för bit. Men även om sorgen över det språk hon lämnat skriver hon om i dikten ”En av er”:

Jag gråter över mitt språk
Jag gråter över en liten vagga
som blåste iväg
i mina drömmar
Var i världen står jag?

»På svenska kan jag skriva öppet om politik, religion och känslor. Alla dörrar är öppna.«

Poeten och akademiledamoten Jila Mossaed

MÅNEN OCH DEN EVIGA KON blev kritikerrosad och följdes av flera böcker. Idag har Jila Mossaed gett ut sammanlagt åtta diktsamlingar på svenska, och hon är flerfaldigt prisbelönad. I sitt inträdestal anknöt hon till sin företrädare Kerstin Ekman och vävde samman upptäckten av det svenska språket med sina första svenska naturupplevelser. Liknelser med flora och fauna återkommer ofta när Jila Mossaed ska beskriva språket och dess själ.

– Jag började gå i naturen när jag bodde i Värmland och jag är så tacksam för det. Värmland är väldigt melankoliskt och det passade min själ. Jag började samtala med naturen och ville att den skulle lyssna på mig. För mig var det en lättare väg att komma nära det svenska språket än att umgås med svenskar. Jag var mycket ensam, men naturen öppnade sitt hjärta väldigt generöst. Skönheten drog mig till sig, jag kände mig omfamnad.

MEN HON HAR INTE övergivit persiskan bara för att hon har börjat skriva på svenska. Parallellt med det svenska författarskapet har hon hela tiden fortsatt att ge ut poesi och prosa på persiska. Dessa ges ut på europeiska förlag, då de alltjämt är förbjudna i Iran.

Jila Mossaeds persiska dikter skiljer sig en hel del från de svenska, säger hon.

– Ja, de är helt annorlunda. När jag ska skriva på persiska har jag en hel ocean av ord i mig. Det är så lätt, jag har en makt över språket som gör att jag kan dyka djupare. På svenska känns det som om jag står utanför en bassäng. Inte för att svenska språket är litet, utan för att jag lärt mig det sent i mitt liv.

Men hon känner också att hon kan vara rakare och öppnare i sina svenska dikter än i de persiska. Irans historia av förtryck har gett en poesi som bygger mer på tolkningar.

– Vi är vana att vara rädda för makten, oavsett om den utövats av kungar, sultaner eller mullor. Därför har vi skapat en dold poesi som vi lärt oss att tolka. I persisk poesi måste du hela tiden ställa frågan ”vad menar poeten med det”? Det är labyrinter som är mörka och djupa, och jag vill behålla det så.

– På svenska kan jag skriva öppet om politik, religion och känslor. Alla dörrar är öppna. På persiska har jag hela tiden hinder.

I ANTOLOGIN EXILENS SPRÅK skriver hon ”För att kunna bevara mitt språk lånar jag ett nytt. Smärtsamt, men min längtan är så stor att rädslan försvinner.” Det är en längtan som inte har upphört. Jila Mossaed lär sig fortfarande det svenska språket.

– Hela tiden. Dagligen. Jag skriver ner och funderar på varje nytt ord som jag lär mig. Det är som att gå i en trädgård och hitta en ny blomma, lukta på den och känna att den doftar gott. Jag är inte perfekt och jag lär mig hela tiden. Jag känner mig levande språkligt.

Mitt eget språk

Mitt språk är inte isens språk
mitt språk är öknens och eldens
mitt språk
är en viskning från starka rötter
som ger liv åt de stora träden i öknen.

Min väska är fylld av opackade drifter
jag vet att skrämda kaniner springer hit
för att färga snön röd av sitt blod
låt mig gråta ibland på mitt eget språk.

av Jila Mossaed
ur diktsamlingen
Månen och den eviga kon (1997)

Språkinlärning för nyanlända skolelever

Svenska Akademien var mellan 2016 och 2020 huvudman för utvecklingsprojektet *Intensivutbildning i svenska för nyanlända skolelever*, Intensivsvenska.

Där har forskare vid **Stockholms universitet**, samt rektorer och lärare från ett antal skolor samverkat för att utveckla en ny utbildningsmodell för effektiv undervisning i svenska språket för nyanlända i gymnasieåldern.

Projektet avslutades 2020 men lever vidare genom flera avknoppningar. Namnet *Intensivsvenska* har behållits som en ram för utbildningsmodellen.

ILLUSTRATION: JOSEFIN HEROLF

